

Ремізова О.В.,
аспірантка кафедри теорії та історії права та держави
Інституту права
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
ORCID: 0000-0001-8822-61-24

ЗАСТОСУВАННЯ МЕТОДІВ ЮРИДИЧНОЇ ГЕРМЕНЕВТИКИ В ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ СУДДІВ

APPLICATION OF LEGAL HERMENEUTICS METHODS IN THE PROFESSIONAL ACTIVITY OF JUDGES

Здійснено аналіз застосування юридичної герменевтики в професійній діяльності суддів. Основна мета роботи полягає в дослідженні особливостей судового тлумачення.

Акцентовано увагу на з'ясуванні сутності тлумачення як змісту юридичної герменевтики, що становить юридичну діяльність, спрямовану на становлення й розкриття їх змісту шляхом його усвідомлення, тлумачення й у необхідних випадках роз'яснення для інших суб'єктів.

Установлено, що суддівське тлумачення завжди є офіційним, оскільки його можливість передбачена законодавством. При цьому офіційне суддівське тлумачення в аспекті обов'язковості поділяється на загальнообов'язкове (міститься у рішеннях Конституційного Суду України), обмежено обов'язкове (міститься в рішеннях окружних судів усіх інстанцій або впливає зі змісту рішення), рекомендаційного характеру (міститься у Висновках Великої палати Верховного суду) та дискусійне (окрема думка судді).

Констатовано, що основними видами суддівського тлумачення є нормативне та казуальне. Значна увага приділена визначенню особливостей обох видів через призму їх порівняння.

Сформульовано висновок, що казуальне судове тлумачення норм права у контексті їх порівняння мають низку відмінностей. Зокрема, по-перше, суб'єктами нормативного судового тлумачення є лише судді вищих судових органів, казуального – судді всіх судових органів; по-друге, нормативне судове тлумачення направлене на забезпечення однакового розуміння правової норми всіма судами, казуальне – на розгляд і вирішення конкретної судової справи; по-третє, нормативне судове тлумачення здійснюється на основі узагальнення судової практики, казуальне – під час розгляду конкретної справи, під час апеляційного чи касаційного перегляду; по-четверте, результати нормативного судового тлумачення поширюються на невизначене коло осіб і правовідносин, казуального тлумачення – обов'язкові тільки для конкретної судової справи і для осіб, які беруть у ній участь; по-п'яте, результати нормативного судового тлумачення закріплюються у постановках пленумів вищих судових органів, казуального – у мотивувальній частині судових рішень.

Ключові слова: юридична герменевтика, судове тлумачення, правоінтерпретаційна діяльність, казуальне судове тлумачення, герменевтико-методологічні засади.

The analysis of application of legal hermeneutics in professional activity of judges is carried out. The main purpose of the work is to study the features of judicial interpretation.

Emphasis is placed on clarifying the essence of interpretation as the content of legal hermeneutics, which is a legal activity aimed at the formation and disclosure of their content by understanding it through interpretation and, if necessary, explanation for other subjects.

It is established that a judge's interpretation is always official, as its possibility is directly provided by law. At the same time, the official judicial interpretation in terms of binding is divided into mandatory (contained in the decisions of the Constitutional Court of Ukraine), limited mandatory (contained in the decisions of district courts of all instances or follows from the content of the decision), recommendatory (contained in the Conclusions Grand Chamber of the Supreme Court) and debatable (separate opinion of the judge).

It is stated that the main types of judicial interpretation are normative and casual. Considerable attention is paid to determining the characteristics of both species through the prism of their comparison.

The conclusion is formulated that the casual judicial interpretation of legal norms in the context of their comparison has a number of differences. In particular, first, the subjects of normative judicial interpretation are only judges of higher judicial bodies, casual – judges of all judicial bodies; secondly, the normative

judicial interpretation is aimed at ensuring the same understanding of the legal norm by all courts, the casual – at the consideration and resolution of a particular court case; thirdly, normative judicial interpretation is carried out on the basis of generalization of judicial practice, casual – during the consideration of a particular case, during the appellate or cassation review; fourth, the results of the normative judicial interpretation apply to an indefinite range of persons and legal relations, casual interpretation – are mandatory only for a particular court case and for persons involved in it; fifth.

Key words: *legal hermeneutics, judicial interpretation, legal interpretation activity, casual judicial interpretation, hermeneutic-methodological principles.*

Постановка проблеми. Тлумачення норм права є необхідним і важливим елементом право-реалізаційного процесу. Без з'ясування справжнього смислу і значення норми права неможливе її одноманітне і правильне застосування. Не випадково проблеми теорії тлумачення завжди були в центрі уваги юридичної науки. Суспільство не становить щось, що може існувати, функціонувати та розвиватися за визначними законами, яке в подальшому можна за допомогою норм права спрямувати на конкретні цілі. Скільки людей, стільки і суджень. Немає кількох однакових людей, як і не має кількох однакових ситуацій. Людина володіє свободою вибору, тому жоден закон не спроможний прорахувати всі можливі варіанти розвитку ситуацій, випадків, де можна його застосувати. Закон у значенні конкретного права буде постійно стикатися з множинністю варіантів його застосування, як би законодавець не прагнув його удосконалити. У наукових колах існує думка, що закон має містити лише загальні основоположення, який буде формувати «право в собі», в його повному змісті. Модифікуватися така сутність має саме через суддівську інтерпретацію. Судді через вирішення складних, нестандартних ситуацій будуть отримувати імпульс для розвитку суддівської думки, яка буде виражена в прийнятих рішеннях. Отже, під час здійснення своєї професійної діяльності судді мають постійно застосовувати методи правової (юридичної) герменевтики. Тому в такому разі потрібно визначити право-інтерпретаційну діяльність під час здійснення правосуддя та визначити герменевтико-методологічні засади процесу розгляду справи суддею як складного герменевтичного акту.

Серед учених, які досліджували проблеми правової герменевтики, необхідно вказати таких: Е. Бетті, О. Больнова, Р. Бубнера, Р. Бульмана, М. Вішке, Г. Гадамера, Ж. Грондена, В. Дільтея, Е. Корета, А. Лоренцера, М. Майєра, Г. Міша, О. Пьоггелера, П. Рікера, Ф. Роді, Р. Рорті, С. Фіша, Ю. Хабермаса, М. Хайдеггера, К. Хамеймастера, Ф. Шлейєрмахера та інших.

Окремі аспекти проблематики, окресленої у цьому дослідженні, були опрацьовані в українській юридичній науці радянської епохи у працях відомих дослідників. Так, проблеми тлумачення норм права були представлені в роботах таких учених: С.С. Алексєєва, А.Я. Берченка, С.Н. Братусь, А.В. Завадського, Т.В. Кашаніна, Д.А. Керімова, С.О. Комарова, Н.М. Коркунова,

В.Н. Кудрявцева, Л.Л. Лазарева, П.І. Люблінського, П.О. Недбайла, В.С. Нерсисянца, А.С. Піголкіна, П.М. Рабіновича.

Виклад основного матеріалу. Законодавство будь-якої країни у світі має відповідати динаміці розвитку його суспільства. Оскільки динаміка розвитку суспільства має різні темпи, то встановлений правопорядок має бути гнучким.

Як відомо, епіцентром усього спектра юридичної діяльності є правосуддя як найвища форма правового контролю в суспільстві [1, с. 148].

Узагальнення загальної норми права та конкретної справи, індивідуальності випадку та загальності права – складний пізнавальний процес. У цьому процесі саме судді відводиться особлива роль, який має через своє вміння досягти єдності права під час вирішення ситуації.

На практиці судді прагнуть дотримуватися певної середини між загальністю закону, його формальністю та обставинами справи. Не правильним є те, коли вони під час винесення рішення просто застосовують закон, без конкретизації його змісту, отримуючи рішення просто шляхом перенесення готової норми. Після реформування судової системи та формулювання іншого підходу щодо професійних якостей, якими має володіти майбутній суддя, таких рішень стає все дедалі менше. Досить часто рішення виносяться з використанням як національного законодавства, так і міжнародного. Більшість міжнародних нормативно-правових актів конкретизують норму в контексті принципів, які актуальні в цій ситуації.

Основним складником професійних знань судді є знання правил тлумачення правових актів та правил їх раціонального опрацювання. Це твердження не має викликати будь-яких заперечень. О.Ф. Скакун визначає тлумачення (інтерпретацію) норм права як розумову інтелектуальну діяльність суб'єкта, пов'язану з встановленням їх точного значення (змісту) [2, с. 434]. У юридичній енциклопедії під тлумаченням норм права розуміють «інтелектуально-вольову діяльність, спрямовану на з'ясування і роз'яснення волі законодавця, матеріалізованої в нормі права, а також результати цієї діяльності» [3, с. 80].

Також у юридичній літературі під тлумаченням норм права розуміють діяльність, спрямовану на з'ясування, осмислення дійсного змісту норм права з метою сприяння їх практичній реалізації, а також результат такої діяльності, що

виражається в інтерпретаційно-правовому акті [4, с. 419–420].

Теорія права визначає тлумачення норм права як юридичну діяльність, спрямовану на становлення й розкриття їх змісту шляхом його усвідомлення, тлумачення й у необхідних випадках роз'яснення для інших суб'єктів.

Як зазначається в юридичній літературі, суть юридичної герменевтики (грец. *hermeneuo* – пояснюю, тлумачу) полягає в «тлумаченні правового змісту того чи іншого чинного закону стосовно конкретних умов, конкретного випадку» [5, с. 301].

Суддівське ж тлумачення юридичних норм є мистецтвом тлумачення юридичних термінів та понять суб'єктами конкретної діяльності, яке справедливо вважається вершиною юридичної майстерності, кульмінаційним пунктом юридичної діяльності суддів. Воно є однією з центральних ланок у процесі винесення судового рішення.

С.С. Алексєєв указує, що таке тлумачення – це не саме пізнання, а діяльність, направлена на встановлення змісту правового акта для його практичної реалізації [6, с. 290]. Крім того, це завжди розумова діяльність. Так, Ю.М. Тодика під тлумаченням права розуміє процес мислення, спрямований на з'ясування змісту норм права [7, с. 52], а Г. Кельзен – пізнавальне з'ясування сенсу інтерпретованого об'єкта [8, с. 373].

Інтелектуальна-правова діяльність, що здійснюється суддями під час розгляду справи, буде особливстю судового тлумачення права.

Має судове тлумачення й індивідуальну особливість, оскільки суб'єктом тлумачення може бути лише суддя. Тому залежно від суб'єкта, що тлумачить та роз'яснює норми права та висновків, яких він дійшов у результаті тлумачення сенсу усвідомлення норми, тлумачення може бути офіційним або неофіційним. Суддівське тлумачення завжди є офіційним, оскільки його можливість передбачена законодавством. Але офіційне суддівське тлумачення в аспекті владної обов'язковості поділяється на загальнообов'язкове (міститься у рішеннях Конституційного Суду України), обмежено обов'язкове (міститься у рішеннях окружних судів усіх інстанцій або впливає зі змісту рішення), рекомендаційного характеру (міститься у Висновках Великої палати Верховного суду) та дискусійне (окрема думка судді).

Питання тлумачення юридичних норм достатньо опрацьовані теорією права, але суддівському тлумаченню та інтерпретації норм права властиві специфічні риси й певні проблеми. З огляду на вищезазначені особливості тлумачення, існує розподіл судового тлумачення на види. Основними видами в такому разі є нормативне та казуальне. Зміст і значення суддівського тлумачення зводиться до казуального тлумачення юридичних норм.

Нормативне тлумачення, як правило, застосовується у випадках, коли норми, що тлумачаться, недостатньо досконалі за своєю формою, мають незрозумілі місця, неточності, а також коли необхідно уточнити чи вдосконалити практику застосування таких актів. Нормативне тлумачення має забезпечувати ефективність нормативної регламентації суспільних відносин, єдність у розумінні і застосуванні юридичних норм [6, с. 310].

Тобто рисами судово нормативного тлумачення є загальний характер та обов'язковість використання іншими суб'єктами, які будуть використовувати таку норму, як-от загальний характер приписів і обов'язковістю їх урахування. З огляду на це, можна виокремити основні риси судового нормативного тлумачення, як-от загальний характер приписів і обов'язковість їх урахування під час розгляду схожих судових справ.

Казуальне судове тлумачення – це таке судове тлумачення, результати якого формально обов'язкові тільки для конкретного судового спору і для осіб, які беруть у ньому участь. Якщо нормативне тлумачення поширюється на невизначене коло осіб і правовідносин, то казуальне тлумачення невіддільне від конкретного судового випадку (казусу). Воно дається тільки для застосування у конкретній юридичній справі і не має будь-якого загальнообов'язкового значення. Під час вирішення ж інших справ казуальне тлумачення є прикладом, що допомагає розкрити значення юридичної норми і не відіграє ролі загального категоричного роз'яснення [6, с. 311].

Якщо нормативне тлумачення здійснюється суддями вищого судового органу і є обов'язковим для інших суб'єктів, то казуальне здійснюється всіма судами. Казуальний підхід під час ухвалення рішення направлений на вироблення правильного розуміння правової норми, що регулює конкретні правовідносини. Таким чином, ухвалені правові приписи індивідуалізуються, в результаті чого він є обов'язковим тільки для конкретної судової справи.

На нашу думку, після реформування судової системи України та докорінних змін у процесуальному законодавстві судді Вищої Палати Верховного Суду за досить короткий час надали свої висновки у багатьох справах, намагаючись ліквідувати прогалини, неточності та колізії в законодавстві. Що дає можливість суддям інших інстанцій відходити від казуального підходу під час винесення рішення.

Отже, порівнюючи нормативне і казуальне судове тлумачення норм права, можна сказати, що вони співвідносяться так: суб'єктами нормативного судового тлумачення є тільки судді вищих судових органів, а казуального – судді всіх судових органів; нормативне судове тлумачення направлене на забезпечення однакового розуміння правової норми всіма судами, а казуальне – на розгляд і вирішення конкретної судової справи; нормативне судове тлумачення

здійснюється на основі узагальнення судової практики, а казуальне – під час розгляду конкретної справи, під час апеляційного чи касаційного перегляду; результати нормативного судового тлумачення поширюються на невизначене коло осіб і правовідносин, а результати казу-

ального тлумачення є обов'язковими тільки для конкретної судової справи і для осіб, які беруть у ній участь; результати нормативного судового тлумачення закріплюються у постановках пленумів вищих судових органів, а казуального – у мотивувальній частині судових рішень.

Список використаних джерел:

1. Рабінович П.М. Основи загальної теорії права і держави : навч. посібник. Львів : Край, 2007. 192 с.
2. Скакун О. Ф. Теорія права і держави : підручник. Київ : Алерта; ЦУЛ, 2011. 520 с.
3. Юридична енциклопедія: в 6 т. / за ред. Ю.С. Шемшученко. Київ, 2004. Т. 6: Т-Я. 768 с.
4. Загальна теорія держави і права: підручник / за ред. М.В. Цвіка, О.В. Петришина. Харків : Право, 2011. 584 с.
5. История философии: учебник / под ред. В.П. Кохановского, В.П. Яковлева. 67-е изд. Ростов-на-Дону : Феникс. 2008. 734 с.
6. Алексеев С.С. Общая теория права. В двух томах. Т. II. Москва : Юрид. лит., 1982. 360 с.
7. Тодика Ю.М. Способи тлумачення Конституції і законів Конституційним Судом. *Вісник Академії правових наук України*. 2001. № 2 (25). С. 51–59.
8. Кельзен Ганс. Чисте правознавство / пер. з нім. О. Мокровольського; з дод.: Проблеми справедливості. Київ : Юніверс, 2004. 496 с.